

Szegedi Tudományegyetem – Ecole Normale Supérieure de Lyon

A doktori disszertáció tézisei

***A Kelet Montesquieu és Voltaire
filozofikus meséiben***

KIS Zsuzsa Eszter

Kettős magyar- francia témavezetés

dr. PENKE Olga, Szegedi Tudományegyetem
és

dr. VOLPILHAC-AUGER Catherine, Ecole Normale Supérieure

2010. november 3.

1) A doktori disszertáció problémafelvetése és célkitűzései

Értekezésemben Montesquieu és Voltaire keleti és filozófiai vonatkozású meséit tárgyalom. Meglátásom szerint, az irodalomkritika hiányossága volt, hogy az eddigiekben soha nem foglalkozott Montesquieu olyan fikciós műveivel, mint mesék, s még kevésbé tartotta ezeket filozófikus meséknek. Ezen túlmenően, a keleti meséket nem tárgyalták együtt a filozófikus mesékkel. Márpedig Montesquieu és Voltaire filozófikus meséi igen gyakran játszódnak keleti környezetben.

Dolgozatom hozzájárulás a Montesquieu és Voltaire kutatáshoz – azzal az igénnyel, hogy a két író meséit együtt tárgyalva, összehasonlítva, a filozófikus mesék keleti vonatkozásait vizsgáljam. Arra kerestem a választ, hogyan nyilvánul meg bennük az adott kor Kelet-képe és a Kelet esztétikája. Vajon ezekben a Kelet csupán színes dekoráció, egzotikus fűszer, vagy van egyéb funkciója is? Milyen mértékben és hogyan segíti elő a filozófiai gondolatok kibontását a Kelet?

A Kelet terminológiája két féle megközelítésben értelmezhető: egyrészt földrajzi szempontból, másrészt oly módon, ahogy azt Edward Saïd *Orientalizmus* című művében kifejtette, ahol is a Kelet az európai írok által megformált képződmény, ami a valóságtól igen távol áll, és inkább csak az európaiak fantáziaképe fejeződik ki benne. Dolgozatomban leginkább a Kelet ez utóbbi aspektusaival foglalkozom. Ebben a megközelítésben a Kelet méginkább az ismeretlen, az európaiktól távoli, és a nyugati világtól legfőképpen szokásaiban és vallásában gyökeresen eltérő világot jeleníti meg.

Disszertációmban abból indulok ki, hogy a Kelet a Felvilágosodás Európája számára egy ismeretlen világ, éppen ezért alkamas terepe az álmodozásnak, és ezeket az álmokat a mesék nyelvén, a mese műfajával lehetett leghűbben kifejezni. A Kelet varázsa, a földrajzi távolság és maga a meseműfaj óriási szabadságot adott az íróknak. Azt próbáltam elemezni, hogy a mese és a Kelet biztosította szabadság hogyan alakította át a keleti mesét filozófiai mesévé. Sokan vélekednek úgy, hogy a filozófikus mesék filozófiai gondolatok hordozói. Értekezésünk egyik fő célja, hogy e nézetet árnyaljuk és rávilágítsunk arra, hogy a filozófikus mesék szerepe nem a gondolatok “terjesztésében” rejlik, hanem az olvasó elméjének pallérozásában és gondolatvilágának alakításában.

2) Módszertani elvek

A disszertáció korpuszát a két szerző keleti szinterű filozofikus meséi képezik.

Mindenekelőtt forráskutatást végeztem - a két szerző könyvtárában fellelhető keleti tárgyú könyveket, ezen belül az útleírásokat tanulmányoztam, melyek leginkább hatottak a két szerző Kelet-képére, keleti meséik világára. Tanulmányoztam kortárs keleti meseírók műveit is, hogy meghatározzam, melyek a keleti mese alapvonásai, melyek azok az elemek, melyek «keletivé» tesznek egy mesét? Ez elősegítette a keleti mese műfaji sajátosságainak pontosítását, továbbá annak meghatározását, hogy Montesquieu és Voltaire keleti meséi e sajátosságokhoz képest mennyiben térnek el. Célom volt feltérképezni a két szerző keleti meséinek sajátosságait, struktúrájukat, stílusjegyeit, melyeken egyébként világosan nyomomonkövethető az *Ezeregy éjszaka* ihletése. Mindkét szerzőnél érződik az *Ezeregy éjszaka* hatása: a mese a mesében, a beékelte mesék, a keret-mesék. A mesék formavilága megerősíti azt a nézetet, hogy a Kelet nem csupán keret, hanem minőségében új esztétikát valósít meg.

Vizsgálatom tárgya volt, hogy a formai és strukturális aspektuson túl a mesékre jellemző szereplők, helyszínek, csodás elemek fellelhetők-e Montesquieu és Voltaire keleti meséiben? Megállapításom szerint a meseelemek funkciója a két szerző meséiben szimbolikus. A hárem, e tipikusan keleti helyszín, jelenti önmagán kívül az érzéki világot, de egyben a despotizmust is. A szereplők, túlmutatva saját szerepükön, metaforikus tartalommal bírnak, s ez filozofikus jelentést kölcsönöz nekik. Így a nők a kiszolgáltatottságot, a rabságot, míg a háremurak a despotizmust szimbolizálják. Ennek kapcsán azt is vizsgáltam, mit testesít meg konkrétan a két író számára a Kelet.

3) A disszertáció felépítése

Disszertációm négy részből áll. Az első részben a Kelettel kapcsolatos ismeretek forrását vizsgálom. Igen fontos pillére ezen ismereteknek az utazási irodalom. A két tárgyalt szerző soha nem járt Keleten, ám rendkívül gazdag Keletről szóló könyvtárral

rendelkezett. Ezt a forrásirodalmat hasonlítottam össze a két szerzőnél, hogy megállapíthassam, milyen mértékig inspirálták őket e művek.

A második részben azt vizsgáltam, melyek a sajátosságai a keleti meséknek és általában a keleti irodalomnak. Ebben a részben elemeztem az *Ezeregy éjszaka* Galland-i fordítását, mint a keleti mesék előfutárát. Itt foglalkoztam a kortársírók keleti meséinek stíluselemzésével, abból a célból, hogy megállapítsuk: megfogalmazhatók-e sajátos stílusjegyek a keleti mesék kapcsán. Ez alkalmat adott arra, hogy megállapítsam: Montesquieu és Voltaire tovább fejlesztette a keleti mesék stílusjegyeit; új, sajátos módon, a többiekétől eltérő formában írták keleti meséiket.

A harmadik részben megvizsgáltam a keleti szereplőket, helyszíneket, elemeket, s ennek alapján megállapítottam, hogy mindkét szerzőnél, bár eltérő módon, de filozofikus jelentést hordoznak.

A negyedik részben azt elemeztem, hogy a Kelet, mint koherens rendszer, mit jelent a két szerző számára. Hiszen a Kelet egyrészt a despotikus társadalmat testesíti meg, más mesékben viszont éppen egy ideális, filozofikus gondolatrendszert és társadalmat jelenít meg.

4) Konklúzió

A XVIII. század számára az addig oly távoli és ismeretlen Kelet egy kicsit közelebb került. A valóság, a képzelet és a képzelgés keveredett és egy sajátos irodalmi toposzt hozott létre. Galland *Ezeregy éjszaka* fordítása után létrejött és divatossá vált a keleti mese, amely önálló műfaji kritériumokkal rendelkezett. Nagyon színes, túldíszített nyelvezet, keret-mese, strukturális diszharmónia jellemzi a keleti esztétikát. Ezek a toposzok az európaiak képzeletvilágát és vágyképeit inkább tükrözik.

Montesquieu és Voltaire meséi ezekre a toposzokra és klisékre épülnek, ámde sajátosságuk, hogy a Keletre jellemző félelmet sugárzó atmoszférát felhasználva gondolkodásra készítik olvasóikat. Meseszövéjük, a helyszínek, a szereplők kiválasztása elősegítik azt, hogy az olvasó, átélve a történetet, felvesse magában a létkérdéseket, s e kérdésekre válaszokat keressen.

Tanulmányozva a két író keleti meséit, megállapítható, hogy ezek nem tartalmaztak éles és közvetlen politika-elméleti elemzést, ellenzéki bírálatot. A mese műfajával nem fér össze komoly és közvetlen társadalombírálat. Ezt támasztja alá, hogy Montesquieu, még ahol megtehetette volna, ott sem használja fel a mesét arra, hogy a hatalmi ágak felosztásával kapcsolatos gondolatait kifejtse. A politikum inkább csak a banalítások és az általánosságok szintjén érzékelhető, ami inkább megfelel a mese műfajának. A filozofikus mesének inkább az a feladata, hogy formálja az olvasó gondolkodását, ébresztgesse a kritikai attitűdjét és gondolkodó embert formáljon az olvasóból, elősegítve ezzel, hogy fogékonnyá váljék a társadalmi igazságtalanságok, a despotizmus és a fanatizmus elítélésére.

5) A disszertáció témájával kapcsolatos publikációk :

Cikkek, tanulmányok:

„Arsace et Isménie, une perle rare de contes orientaux”, *Palimpszeszt*, 24. szám, Mese és fantasztikus irodalom tematikus szám, 2005. június, <http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/>

„La relation idyllique de l’homme et de la femme dans *Arsace et Isménie* de Montesquieu”, *Acta Romanica*, Textes et contextes, Szeged, 2005, p. 17-23.

„La liberté, un principe primordial de la conception de pouvoir de Montesquieu”, *Acta Iassyensia Comparationis*, « Le pouvoir » [Hatalom] tematikus szám, Editura Universitatii Cuza, 4/ 2006, p. 154- 162.

„L’idée de la vertu chez les Troglodytes”, *Acta Romanica*, XXV, ‘Lignes de fuite’, Jate Press, Szeged, 2007, p. 35-43.

„Norme et transgression dans l’écriture des contes orientaux de Montesquieu”, *Norme, normativité, transgression*, Oficyna Wydawnicza Leskem, Lask, 2007, p. 157-163.

„Le récit d’Arsace au croisement du présent et du passé : l’analyse d’*Arsace et Isménie* de Montesquieu”, Jate Press, Szeged, 2008, p. 77-82.

„Le temps et espace comme moteur de l’intrigue dans la *Princesse de Babylone* de Voltaire”, Brno, *Temps et espace* konferencia kiadványa (sajtó alatt).

Recenziók:

Jean-Paul Sermain *Le conte de fées du classicisme aux Lumières*, in *Helikon Irodalomtudományi Szemle*, Kritikai szubjektivizmus, 2006/1-2, p. 136-137.

Hamilton, Rousseau, Pajon, Cazotte, Tessin, Duclos, Diderot, *Contes*, in *Helikon Irodalomtudományi Szemle*, Az autonómia új esélyei, 2008/4, p. 680-681.

Jean-Paul Sermain, *Les Mille et une nuits entre Orient et Occident*, in *Helikon Irodalomtudományi Szemle*, 2009/3, p. 484.

Tudományos konferenciák:

„La représentation et la subversion de la norme religieuse dans les contes orientaux de Montesquieu”, [A vallási normák ábrázolása Montesquieu keleti meséiben], Ottawa-i Egyetem (Kanada), Nemzetközi konferencia *La contre-culture à l'œuvre, Représentation et subversion de la norme dans les littératures de langue française* témában, 2006 október 28-29.

„Femmes sans corps. Etudes des femmes dans les *Lettres persanes* de Montesquieu”, „Montesquieu et le corps” konferencia a Nemzetközi Felvilágosodás Kongresszus, Montpellier (Franciaország), 2007 július 8-15.

„Le temps et espace comme moteur de l'intrigue dans la *Princesse de Babylone* de Voltaire”, Nemzetközi konferencia *Temps et Espace*, Brno (Csehország), 2008. március 27-30.

Egyéb tudományos munkák:

Filozófiai cikkek fordítása franciáról magyarra : *Lélek fakultásai a XVII-XVIII. századi filozófiájában* (szerk. Pavlovits T, Boros G), Budapest, L'Harmattan (megjelenés alatt).